

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖҶҲИШГОҲИ ИЛМӢ–ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА
ИТТИЛОӢТ

ТАӢРИХИ МУСИҚИИ КАСБӢ– КОМПОЗИТОРИИ
ТОҶИК

Барномаи таълими

Душанбе–2016

ТКБ – 85.313 (2 тоҷик) 7+72.3
Т – 36

Бо қарори Шӯрои илмӣ–методии ПИТФИ ба чоп тавсия
шудааст

Мураттиб

номзади илмҳои таърих, дотсент
Абубақр Зубайдӣ

Мухаррир

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент
Шариф Комилзода

Муқарризон

Арбоби хунари Ҷумҳурии Тоҷикистон, узви Иттифоқи
композиторони Тоҷикистон, профессор **Обидпур Ҷ.**,
доктори илмҳои санъатшиносӣ
Қобилова Б. Т.

Таърихи мусиқии касбӣ-композитории тоҷик: Барномаи
таълимӣ / Мураттиб А. Зубайдӣ; муҳаррир Ш. Комилзода. –
Душанбе: Аржанг, 2016. – 32 с.

ISBN 978-999-47-43-34-6

© Зубайдӣ А., 2016
© ПИТФИ, 2016

Тавзеҳот

Дар давоми 25 соли Истиклолият давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон дар сиёсати фарҳангии худ ҳамарӯза ба таҳкими бунёди маънавии ҷомеа, ташаккули афкори эҷодиву созандаи мардум, боло бурдани ҳисси ифтихори миллӣ, осоиш ва сулҳу суботи ҷомеа, хувияти миллӣ, таъмини ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии шаҳрвандон ва ғайра аҳамияти ҷиддӣ медиҳад. Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ, мақоми фарҳанг дар ташаккули ҷаҳонбинии нав афзуда, нақши тарбиявӣ маърифатӣ ва иттилоотӣ он боз ҳам афзун мегардад. Аз солҳои аввали Истиклолият сар карда, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба рушди ҳаматарафаи фарҳанги миллӣ, баҳусус санъати мусиқӣ диққати ҷиддӣ медиҳад. Дар баромадҳои ғамхорӣ намудан дар рушду такомули илму маориф ва фарҳангро пайваста таъкид менамояд. Баҳусус Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси дастуру ҳидоятҳои Президенти кишвар дар омодагӣ ва таъбу наشري китобу маҷмуаҳои дарсии мусиқӣ ва дигар маводу васоити талими ин фан барои макотиби таҳсилоти умумӣ, миёнаи маҳсус ва олии пайваста кӯшиш ба харҷ дода, барои дуруст ба роҳ мондани таълиму тадриси мусиқӣ дар мактабҳои мамлакат назорати қатъиву доимӣ мебарад.

Барномаи таълимие, ки Шумо дар даст доред, тарз ва роҳу воситаҳои омӯзиши фанни таърихи мусиқии халқи тоҷик (мусиқии касбӣ–композитори)–ро аз нимаи дуими солҳои 30 асри ХХ то ба имрӯз дарбар мегирад. Барнома барои донишҷӯёни курси 2 шуъбаи мусиқӣ ва суруди факултети мусиқӣ–омӯзгорӣ, шуъбаҳои эҷодиёти сарояндагони мардумӣ ва ансамбли мусиқии мардумии факултети фарҳангшиносии ДДФСТ ба номи М. Турсунзода тартиб дода шудааст, ки

хамчун маводи роҳнамо ва ёрирасон ба омӯзгорони фанни таърихи мусиқӣ тавсия дода мешавад.

Устодони фанни таърихи мусиқӣ ва донишҷӯёни Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов, факултети санъати Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Гафуров, коллеҷи мусиқии шаҳри Душанбе ба номи А. Бобокулов, коллеҷи санъати шаҳри Хуҷанд ба номи Содирхони Ҳофиз дар мавриди зарурӣ метавонанд аз ин дастур истифода баранд.

Ҳангоми тартиб додани барнома мо кӯшиш намудем, ки маводи гирдомада дар омӯзиши фанни таърихи мусиқии касбӣ–композитории тоҷик, ҳам ба ҳайси барномаи таълимӣ ва ҳам ба сифати дастури роҳнамо ба устодону донишҷӯён ёри расонад.

Тартиб додан ва таҳия намудани ин барнома, ки шумо дар даст доред, дар омӯзиши фанни таърихи мусиқии касбӣ–композитории тоҷик иқдоми нахустин буда, аз камбудиву норасоӣҳо орӣ нест. Аз ин рӯ, бо арзи сипос ва эҳтиром аз мутахассисони соҳа таманно дорем, ки барои боз ҳам пурратару муфид гардидани барномаи мазкур маслиҳату тавсияҳои судманди худро дарёф надоранд.

Сарсухан

Таърихи мусикии халқи тоҷик, давраҳои гуногуни пайдоиш ва ташаккулу тақомули санъати мусиқӣ, жанру намудҳои гуногуни он, ҳаёту ҷаҳолияти эҷодии олимону ҳунармандон, ҳофизону мутрибон, композиторон ва донандагони хуби фарҳанги мусикии мардуми моро меомӯзад. Бохабар будан аз гузаштаи фарҳанги халқи хеш, омӯзиши таърихи бою рангини мусикии мардуми тоҷик, донишҷӯёнро бо давраҳои гуногуни инкишофи он шинос намуда, дар ташаккули ҷаҳонбиниву ахлоқ ва рушди маънавии онҳо саҳми назаррас мегузорад.

Мусикии мардуми тоҷик ба дараҳти азиме шабоҳат дорад, ки решаҳои ба умқи қарнҳо фуру рафта, аз танаи устувор, шоху барги ҳамешасабз, гулҳои рангоранг ва меваҳои асалину шаҳдбор мурағаб гардидааст. «Шашамақом»–у «Фалак», «Мавриғӣ», «Нақш», «Гӯрғули» ва дигар суруду навоҳои мардумӣ маҳсули тафаккур ва эҳсоси олии халқ мебошанд, ки тӯли садсолаҳо ташаккулу тақомул ва таҳким ёфта, то ба мо расидаанд. Мусикии ҳирфавии мардуми мо аз Борбади Марвазӣ ва ҳамасрони ӯ ибтидо гирифта, тавассути олимону шоирон, ҳофизону ҳунармандони мардумӣ ва донандагони илму амали мусиқӣ аз аср ба аср аз насл ба насл, гирдбоду тӯфонҳои таърихро убур карда, то замони мо расидааст. Дар садаи ХХ мусикии касбӣ композитории тоҷик ва мусикии эстрадӣ ин хазинаи бебаҳоро боз ҳам зебову ғанитар гардонид. Ибтидои мусикии касбӣ композитории тоҷик ба нимаи дуҷуми солҳои 30 асри гузашта рост омада, то ба имрӯз ба дастовардҳои бузургу назаррас ноил гардидааст, зеро яке аз манобеи эҷодиёти бою рангини композиторони мо мусикии пурмазмун ва гаронмояи суннатӣ ва шифоҳии халқи

точик мебошад, ки аз се чанбаи ба ҳам печидаву алоқаманд иборат аст:

1. Мусиқии халқӣ–ҳамосавӣ, меҳнатӣ, русумӣ (тақвимӣ, тӯёна, сӯғворӣ), Мавригӣ, Нақш, Гӯрғули ва ғайра.
2. Мусиқии касбӣ–мардумӣ–«Фалак».
3. Мусиқии касбӣ–суннатӣ–«Шашмақом».

Асосгузори мусиқии касбӣ–классикии рус М. И. Глинка дар бораи мусиқии мардумӣ гуфта буд: «Мардум меофарад, мо ороиш медиҳем» (Народ создаёт, мы оранжируем). Оре, мусиқии мардумӣ асосу бунлоди мусиқии касбӣ–композиторӣ буда, дар эҷодиёти ҳар як хунарманду композитор мавқеи муҳим дорад.

Як идда композиторони варзидаи тоҷик, ба монанди Фозил Солиев, Зиёдулло Шаҳидӣ, Шарофиддин Сайфиддинов, Хайрулло Абдуллоев, Ёқуб Сабзанов, Дамир Дӯстмуҳаммадов, Саид Ҳамроев, Фаттоҳ Одина, Миратулло Атоев, Талабшо Сатторов, ки аз мусиқии классикиву мардумии халқи тоҷик бархурдор буданд, дар жанрҳои гуногуни мусиқии касбӣ–композиторӣ тоҷик асарҳои барҷаста ва мондагор офаридаанд.

Омӯзиш ва вазифаҳои таърихи мусиқӣ

Мувофиқи нақшаи таълимӣ фанни таърихи мусиқии халқи тоҷик (замони ҳозира) барои донишҷӯёни соли дууми таҳсили факултети мусиқӣ–омӯзгорӣ (шуъбаи суруд ва мусиқӣ), факултети фарҳангшиносӣ (шуъбаҳои эҷодиёти сарояндагони мардумӣ ва ансамбли мусиқии мардумӣ)–и ДДФСТ ба номи М. Турсунзода дар давоми соли хониш ҳафтае як ҷуфт, яъне 2 соат гузаронида мешавад, ки нимсолаи якум 36 соат ва нимсолаи дуум 34 соат, ҷамъ 70 соатро ташкил медиҳад.

Омӯзиши фанни таърихи мусиқӣ, ҳамчун роҳнамову мушқилкушо ва яке аз фанҳои асосии илми мусиқишиносӣ–ҳатмист, зеро бе донистани заминаҳои таърихии таҳаввулоту дигаргуниҳои ин соҳа дар гузашта, жанрҳои гуногуни мусиқӣ, ҳаёту фаъолияти эҷодии муҳаққикону ҳунармандон ва онҳоеро, ки ин олами зебои мусиқиро ба вучуд овардаанд, дар ин ҷода роҳ ёфтани қадам задан ғайриимкон аст. Донистани таърихи мусиқии халқи тоҷик шахсро ба ин дунёи бою рангин шинос намуда, дар ҳалли як идда масоили мубрами он кӯмак мекунад:

1. Пайдо намудани тасаввурот дар бораи сароғоз ва ташаккулу тақомули мусиқӣ, илми мусиқишиносӣ, жанрҳои гуногуни мусиқии халқӣ ва касбӣ, мусиқишиносон, ҳофизону мутрибон, ҳодисоти гуногуни таърихӣ, ки дар замони худ боиси рушду нумӯ ва ё баръакс таназзули фарҳанги мусиқӣ гардидаанд ва ғайра.

2. Донистани заминаҳои таърихӣ ва рушду нумӯи мусиқӣ, созу навои мардумӣ Шашмақом, Фалак, Мавригӣ, Нақш, Гӯрғулӣ, мусиқии касбии композиторӣ, мусиқии эстрадӣ ва ғайра.

3. Бедор намудани завқи наврасон ва ҷавонон нисбати санъати мусиқӣ ва бо ин васила дар рӯҳияи зебоипарастӣ тарбия намудани онҳо.

4. Ибратомӯзии ҷавонон–ҳунармандони оянда аз меҳнатдӯстию фидокорӣ аҷдодони хеш дар ҷодаи фарҳангу ҳунар.

Фанни таърихи мусиқии халқи тоҷик бо фанҳои забону адабиёт ва таърихи халқи тоҷик дар иртиботи қавӣ буда, насли наврас ва ҷавонони кишварро дар рӯҳияи ватандӯстӣ, ифтихори миллӣ, ҳештаншиносӣ, омӯзиши илм ва соҳиби фарҳанги баланд будан тарбия менамояд.

Омӯзиши таърихи мусиқии халқи тоҷик барои мутахассисони ин соҳа, аз ҷумла мусиқишиносон, ҳофизон,

мутрибон, хаваскорон ва онҳое, ки ба ин соҳа рағбат доранд, зарур аст ва умедворем, ки ин дастур ба онҳо дар ҷодаи пешгирифтаашон кӯмак хоҳад расонд, зеро донишмандони таърихи мусиқии халқи хеш барои ҳар як шахси бофарҳанг даричаеро ба ин олами пурфайзу зебо ва рангин боз хоҳад намуд.

Таърихи мусиқии касбӣ–композитории тоҷик сарчашмаву оғози мусиқии касбӣ–композитории тоҷик, давраҳои инкишофи он, жанрҳои нави опера, балет, симфония, кантата, оратория, асарҳои хориҷӣ, панҷ насли композиторони тоҷик, ҳаёт ва фаъолияти эҷодии онҳо, ба вучуд омадани муассисаҳои ҳунарии (Театри опера ва балет, Филармонияи давлатии Тоҷикистон), ансамблҳои оркестрҳои миллӣ, оркестри симфонӣ, инкишофи опера, балет ва дигар намуди жанрҳои мусиқии касбӣ, эҷодиёти операвӣ, симфонӣ, камеравӣ, созию овозии композиторони тоҷик, ташаккули такомули суруду оҳангҳои эстрадӣ ва амсоли онҳоро меомӯзад.

Барои дуруст ва пурмазмун гузаронидани дарси таърихи мусиқӣ омӯзгори ин фан пеш аз ҳама бояд нақшаи таълимӣ–мавзӯии солонаро тартиб диҳад. Мавзӯи таълимиро устод бояд ҷунун интихоб намояд, ки тавассути он як давраи муайяни таърихӣ, инкишофи жанри додашудаи мусиқӣ ва ё эҷодиёти композиторон мухтасар фаро гирифта шавад. Ҳаҷми соатҳое, ки дар нақшаи таълимӣ дода шудааст, бояд ҳатман риоя карда шавад: $(36 + 34 = 70)$.

Нақшаи таълимӣ–мавзӯӣ

Р/Г	Номи мавзӯъ	соат
	Нимсолаи I	
1	Сарсухан. Мусиқии тоҷик дар солҳои 30–юми асри XX	2
2	Ҳаёт ва фаъолияти эҷодии С. Баласанян	2
3	Давраҳои инкишофи мусиқии касбӣ–композитории тоҷик	10
4	Равнақи санъати опера	4
5	Операи аввалини тоҷик «Шӯриши Восеъ»	4
6	Ҳаёт ва эҷодиёти Ш. Сайфиддинов	2
7	Операи «Пӯлод ва Гулрӯ»	4
8	Эҷодиёти операвии Д. Дӯстмуҳаммадов	4
9	Инкишофи санъати балети тоҷик	2
10	Балети «Ду гул»–и А. Ленский	2
	Нимсолаи II	36 соат
11	Мусиқии овозӣ–симфонии тоҷик	4

12	Ф. Солиев «Аввалин Рапсодияи тоҷик»	2
13	Эҷодиёти симфонии Д. Дӯстмухаммадов	6
14	Инкишофи мусиқии камеравӣ дар Тоҷикистон	6
15	Мусиқӣ барои оркестри созҳои миллӣ	2
16	Мусиқии овозӣ–камеравӣ	2
17	Сурудҳои композитори тоҷик	2
18	Мусиқии эстрадии тоҷик	4
19	Шунавонидани мусиқӣ	4
20	Шунавонидани мусиқии ягон опера аз эҷодиёти композитори тоҷик	2
		34 соат

Ҷамъ 70 соат

Барои муайян намудани дараҷаи тайёри ва сатҳи дониши шогирдон дар давоми соли хониш як маротиба санҷиш гузаронида шуда, бори дуюм имтиҳон гирифта мешавад ва ё баракс. Санҷишу имтиҳон ба тарзи чиптавӣ ва ё тестӣ сурат мегирад.

Заминаҳои таърихии ба вучуд омадани мусиқии касбӣ–композитории тоҷик

Сарсухан. Заминаҳои таърихии ба вучуд омадани мусиқии касбӣ–композитории тоҷик дар нимаи дуоми солҳои 30–юми асри XX. Саҳми композиторон С. Баласанян, А. Ленский ва С. Урбах дар поягузории санъати мусиқии касбӣ–композитории тоҷик. Ворид гардидани жанрҳои нави мусиқии касбӣ–композитории опера, балет, кантата, оратория, симфония, достон (ода), баллада, хор, концерти соӣ ва ғайра ба фарҳанги мусиқии тоҷик. Драмаи мусиқии Сергей Баласанян «Шӯриши Восеъ». Ташкили аввалин ансамбли оркестри соҳои миллӣ, оркестри симфонӣ.

Сергей Баласанян бунёдгузори мусиқии касбӣ–композитории тоҷик

Ҳаёт ва фаъолияти эҷодии Сергей Баласанян. Заҳматҳои ӯ дар инкишофи санъати касбӣ–композитории тоҷик. Драмаи мусиқии «Шӯриши Восеъ» (1937). Эҷоди аввалин оперои тоҷик «Шӯриши Восеъ» (1939) (Либреттои М. Турсунзода ва А. Дехотӣ). Операҳои «Коваи оҳангар» бо ҳамдастии Ш. Бобокалонов (1941, либреттои А. Лохутӣ аз рӯи достони «Кова ва Заҳҳок»–и «Шоҳнома»–и А. Фирдавсӣ), оперои Бахтиёр ва Нисо (1954, либреттои С. Сенин). Балети Лайлӣ ва Мачнун (1947), Сюитаи симфонии «Помир» (1944), «Сюитаи тоҷикӣ»–барои оркестри симфонӣ (1948), Драмаи мусиқии «Лола»–бо ҳамдастии С. Урбах, такмили 100–оҳангу навоҳои халқии тоҷикӣ барои фортепиано, сурудҳои оҳангҳои шарқӣ (тоҷикӣ, арманӣ, афғонӣ, ҳиндӣ, индонезӣ) ва ғайра.

Давраҳои инкишофи мусиқии касбӣ–композитории тоҷик

Ташкилҳои аввалин оркестри соҳаи миллии тоҷик (1938). Ташкилҳои Филармонияи давлатии Тоҷикистон (1938). Ташкилҳои театри Опера ва балети тоҷик (13. 12. 1940). Ташкили студияи композиторӣ (1939). Қарори совети комиссарони халқи Ҷумҳурии Шӯравӣ Сусиёлисии Тоҷикистон дар бораи ташкили иттифоқи эҷодии композиторони Тоҷикистон (01.06.1939). Ташкилҳои «Иттифоқи Композиторони Советии Тоҷикистон» дар ҳайати 10 нафар (09.01.1940). Маълумоти мухтасар дар бораи ҳаёт ва фаъолияти эҷодии аввалин композиторони тоҷик, ки ба узвияти Иттифоқи Композиторони Тоҷикистон пазируфта шуданд: С. Баласанян, А. Ленский, С. Урбах, М. Волберг, В. Пушкин, Ш. Бобокалонов, А. Камолов, Ф. Солиев, З. Шаҳидӣ, Н. Пӯлотов. Маълумоти мухтасар дар бораи 5–насли композиторони тоҷик:

1. Насли аввали композиторони тоҷик: Сергей Баласанян, Александр Ленский, Самуил Урбах, Михаил Волберг, Владимир Пушкин, Иван Роговский, Аъзам Камолов, Шариф Бобокалонов, Насим Пӯлотов, Зиёдулло Шаҳидӣ, Фозил Слоиев.

2. Нимаи дуюми солҳои 40 ва солҳои 50 асри XX насли дуюми композиторони тоҷик ба майдони ҳунар омад: Фазлиддин Шаҳобов, Шохназар Соҳибов, Хайрулло Абдуллоев, Ёқуб Сабзанов, Шарофиддин Сайфиддинов, Амон Ҳамдамов, Ҷӯрабой Охунов, Михаил Муравин, Юрий Тер Осипов.

3. Солҳои 60–70 асри гузашта насли сеюми композиторони тоҷик ба фаъолияти эҷодӣ пардохт: Миратулло Атоев, Фаттоҳ Одина, Саид Ҳамроев, Геннадий Александров, Дамир Дӯстмуҳаммадов, Аъзам Солиев, Сурат

Халилов, Одилчон Назаров, Фирӯз Баҳор, Толиб Шаҳидӣ, Заррина Миршакар, Юнус Мамедов, Амнун Ёдгоров, Қудратулло Яҳёев, Шодӣ Пӯлодӣ.

4. Солҳои 80 асри ХХ сафи композиторони тоҷик аз ҳисоби як гурӯҳ чавонони боистеъдод пурра гардид, ки насли чорумро ташкил дод: Талаб Сатторов, Зайниддин Зулфиқоров, Қудратулло Ҳикматов, Константин Тушинок, Лола Пӯлодова, Манзура Ҳасанова, Зокир Нишонӣ, Хуршед Ниёзӣ, Борис Пиговат, Алишер Латифзода.

5. Насли панҷуми композиторони тоҷик–композиторони даврони Истиқлолияти давлатӣ:

а). композиторони солҳои 90 асри гузашта: Амирбек Мӯсоев, Абдурахмон Тошматов, Шариф Бедаков, Ҷӯраҳон Обидпур.

б). ибтидои асри ХХI: Қурбони Қурбониён, Чамила Сайфиддинова, Сангалӣ Ҳамидов, Шӯҳрат Ашӯров.

Як идда композиторони русзабон, аз ҷумла Михаил Светаев, Алексей Яковлев, Сулаймон Юдаков, Л. Книппер, Иван Рогольский, Михаил Муравин, Юрий Тер–Осипов, М. Волберг, Евгений Лобенко, С. Л. Бирнов, Л. Степанов, М. Грачев, В. Пушкин дар инкишофи санъати мусиқии касбӣ–композитории тоҷик саҳми назаррас гузоштаанд.

Олимони фолклоршинос ва мардумшиноси рус Н. Миронов ва А. Листопадов дар тарғибу ба нотагирии мусиқии халқи тоҷик корҳои назаррасро анҷом дода, барои таҳқиқотҳои илмӣ–назариявӣ минбаъдаи илми мусиқиишиносии тоҷик заминаи боэътимод гузоштаанд.

Равнақи санъати операи тоҷик

Маълумоти мухтасар дар бораи жанри опера, таърихи пайдоиш (охири асри XVI, Италия) ва таркиби он: ария, ариозо, ариетта, каватина, монолог, баллада, суруд,

речитатив, лейтмотив, ансамбли мусикӣ, хор, оркестр, балет, декоратсияи сахна ва ғайра. Маълумоти мухтасар дар бораи эҷодиёти операвии композиторони тоҷик: С. Баласанян «Шӯриши Восеъ» (1939), «Коваи Оҳангар» (1941 бо ҳамдастии Ш. Бобокалонов), «Бахтиёр ва Нисо» (1954), А. Ленский «Тоҳир ва Зӯхро» (1944), «Арӯс» (1946), Ш. Сайфиддинов «Пӯлод ва Гулрӯ» (1957), «Рӯдакӣ» (1976), «Айнӣ» (1978), З. Шаҳидӣ «Комде ва Мадан» (1960), «Ғуломон» (1979), Ё. Сабзанов «Бозгашт» (1967), Ф. Одина «Парасту» (1970), С. Ҳамроев «Шерак» (1970), Т. Шаҳидӣ «Амир Исмоил» (1999), Т. Сатторов «Рустам ва Сӯхроб» (1999), М. Бафоев «Шайхурраис Ибни Сино» (2011) ва ғайра. Таҳия ва намоиши операҳои классикони рус ва ғарб дар сахнаи театри давлатии опера ва балети тоҷик: П. И. Чайковский: «Евгений Онегин» (1947, 1979, 1986 ба забони тоҷикӣ), «Моткаи қарамашшоқ» (1948), «Иоланта» (1955), «Мазепа» (1950); Н. Римский–Корсаков «Афсона дар васфи шоҳ Султон» (1949), «Мотсарт ва Салери» (1977); С. Прокофев «Золушка» (1949); Б. Асафев «Фаввораи боғчасарой» (1954); А. Бородин «Князь Игорь» (1949, 1980); М. Глинка «Иван Сусанин» (1967); М. Мусоргский «Ярмаркаи Сорочинск» (1971); Ч. Верди «Отелло» (1959), «Риголетто» (1963), «Трубадур» (1971), «Аида» (1979), «Бал–маскарад» (1983); В. Мотсарт «Зангирии Фигаро» (1977), «Дон Жуан» (1980), «Реквием» (1983); Ч. Россини «Сартароши Севилӣ» (1958, 1983) ва ғайра.

Аввалини операи тоҷик «Шӯриши Восеъ»

Заминаҳои таърихӣ, адабӣ ва мусикии эҷодгаридани опера. Заҳматҳои композитор С. Баласанян ва адибон, муаллифони либретто М. Турсунзода ва А. Дехотӣ дар офаридани опера.

Намоиши аввалини операи «Шӯриши Восеъ» бахшида ба 10 солагии ташкилѐбии Ҷумҳурии Шӯравӣ Сусиѐлистии Тоҷикистон (16.10.1939) ва ба ин муносибат ташкил гардидани театри давлатии опера ва балети тоҷик.

Образҳои асосӣ: Восеъ–роҳбари шӯриш, Гулузор–духтари Восеъ, Назир–дӯсти Восеъ–дӯстдоштаи Гулузор, амлокдор, Шарир ва Ҳаким–хоинон, амир, халқ.

Мазмуни мухтасари опера: «Соли 1985 дар Балҷувон бо роҳбарии Восеи қаҳрамон бар зидди зулму истибдоди амиру ҳокимон ва синфи дорои истисморгар шӯриши калони халқӣ сар зад. Восеъ ва ҳаммаслақонаш қаҳрамоноҳи зиѐд нишон доданд, вале аз хиѐнати Шариру Ҳаким ва ашхоси ба онҳо монанд дар байни шӯришгарон ҷудоӣ ба амал омад. Шӯриш шикаст хӯрд. Роҳбари шӯриш Восеъ ба қатл расид. Ба ин ноқомӣ нигоҳ накарда, ин ҳодисаи таърихӣ ба пояи салтанати пӯсидаи аморати манғитии Бухоро зилзила афканд ва қаҳрамонии халқи тоҷик бо сарварию Восеъ дар сафҳои таърихи мардуми мо абадан нақш бааст.

Таркиби мусиқавии опера. Саҳми операи аввалини тоҷик «Шӯриши Восеъ» дар инкишофи жанри операи тоҷик.

Ҳаѐт ва эҷодиѐти Шарофиддин Сайфиддинов

Аввалин асарҳои ӯ квартети торӣ (1951) ва кантатаи «Гул кун Тоҷикистон» (1953). Операи аввалини ӯ «Пӯлод ва Гулрӯ» (1957). Эҷодиѐти симфонӣ, суруду романсҳо ва асарҳои бачагонаи Ш. Сайфиддинов. Маълумоти мухтасар дар бораи суруди «Республикаи ман» (шеърӣ Б. Раҳимзода) бахшида ба 40 солагии Ҷумҳурии Шӯравӣ Сусиѐлистии Тоҷикистон (ичроқунандаи аввалини ин суруд, ҳунарманди мардумии Иттиҳоди Шӯравӣ Аҳмад Бобоқулов) ва маҷмӯаи дарсии «Салом бачаҳо». Ш. Сайфиддинов–раиси Иттифоқи Композиторони Тоҷикистон (1962–1986). Операҳои «Рӯдакӣ» (1976) ва «Айнӣ» (1978). Асарҳои кантатавӣ–оратории Ш. Сайфиддинов.

Операи «Пӯлод ва Гулрӯ»

Операи «Пӯлод ва Гулрӯ». (Либреттои С. Севертсев, тарҷумаи Ф. Ансорӣ). Намоиши аввалини опера (19.03.1957). Маълумот дар бораи заминаҳои таърихӣ ва адабию мусиқии опера.

Қаҳрамонҳои асосии опера: Пӯлод–комиссари сурх, Гулрӯ–дӯстдоштаи Пӯлод, Рустам–деҳқон, падари Гулрӯ, Салимбой–аскари ихтиёрӣ, Ислонбек–сардори босмачиён, Миркалон–шикорчӣ, хиёнаткор, Иванов–командири дастаи аскарони сурх.

Мазмуни мухтасари опера: дар опера муборизаи халқи тоҷик барои барқарор намудани ҳокимияти Шӯравӣ дар кӯҳистони дурдаст, қаҳрамони фарзандони далери тоҷик бар зидди босмачиёну душманони халқ бо ҳамроҳии аскарони сурх, ишқи поки комиссари сурх Пӯлод ва духтари деҳқон Гулрӯ, ғалабаи халқ бар қувваҳои сияҳкор тасвир ёфтааст.

Намоиши опера дар даҳаи дууми адабиёт ва санъати тоҷик, дар сахнаи Театри Калони шаҳри Маскав (1957). Муваффақияти опера. Баҳои баланди тамошобинони Маскав. Истифодаи мусиқии мардумӣ (Сад доғ) дар опера. Арияҳои Гулрӯ ва Миркалон, дуэти Пӯлод ва Гулрӯ. Шунавонидани мусиқии опера.

Эҷодиёти операвии Дамир Дӯстмуҳаммадов

Маълумоти мухтасар дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти композитор. Операи аввалини ӯ «Лаънаткардаи халқ» (1973, либреттои М. Фарҳат). Маълумоти мухтасар дар бораи мазмун ва мавзӯи мусиқии опера: мавзӯ–инқилобӣ, барқарорсозии Ҳокимияти Шӯравӣ дар Тоҷикистон. Муборизаи халқи мазлум бар зидди золимону истисморгарон барои озодӣ ва ҳаёти нав. Дар опера зиддияти қувваҳои некию

бадӣ хело амику рӯшан тасвир гардидааст. Асоси мазмуни операро фоҷиаи инсон, ки ба халқи худ хиёнат карда, оқибат дар ғарибию хорӣ чон додааст, ташкил медиҳад. Мусиқии опера хело ҷаззобу дилрас ва ҳаяҷоновар мебошад. Образҳои асосӣ: Баҳодур–хиёнаткор, Юсуфбек–муборизи роҳи озоӣ, Нор Қӯрбошӣ–роҳбари дастаи босмачиён, Маҳкамбой–комиссари аскарони сурх.

Операи «Қишлоқи тиллоӣ» (1981) аз рӯи достони ҳамноми М. Миршакар. Мавзӯи мусиқии опера. Қаҳрамонҳои асосӣ: бародарон Наврӯзбек ва Ҳайдарбек–деҳқонони одӣ, Лайли–хизматгордухтари бой, дӯстдоштаи Ҳайдарбек.

Мазмуни мухтасари опера: дар байни мардум ривояте буд дар бораи қишлоқи тиллоӣ, ки гӯё дар он одамон озоду баробархуқуқ ва хушбахт буда, нишоне аз зулму истисмор ва зӯрварӣ вучуд надорад. Бародарони камбағал Наврӯзбек ва Ҳайдарбек бо орзуи пайдо кардани ин қишлоқ ба сафар мебароянд, чунки аз зулму истисмори бою амалдорон ба чон расида буданд. Солиёни зиёд дар ҷустуҷӯи ин деҳа буданд. Ҳайдарбек ба сахтиҳо тоб наоварда, аз гуруснагӣ мемирад. Наврӯзбек баъд аз ранҷу саргардониҳои 20 сола ба деҳааш баргашта, қишлоқи тиллоии афсонавиро дар симои зодгоҳи худ мебинад, ки дар замони Шӯравӣ озоду обод гардида буд.

Маълумоти мухтасар дар бораи операҳои «Дидор» (1982, опера ҷонбозию қаҳрамони фарзандони халқи тоҷикро дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ бо тамоми фоҷиаву талхихоҷаш дарбар гирифтааст) ва «Сарбозони халқ» (1984, мавзӯи опера таърихӣ буда, ба 60 солагии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Тавассути ин асар композитор садоқати худро ба Ватани азизаш тасвир намуда, ифтихор аз тоҷик буданаш мекунад ва аз пешравӣ ва бурдборию дастовардҳои халқи хеш дар ҳамаи соҳаҳо меболад).

Маълумот дар бораи жанри операи бачагонаи тоҷик: операи М. Светаев «Рӯбохи фиребгар» (дастнавис). Операи Д. Дӯстмуҳаммадов «Хонаи Заргӯшбӣ» (1980, ин асар дар асоси афсонаҳои халқии тоҷикӣ дар бораи ҳайвонот эҷод гардида, дар он сахнаҳои саршор аз шӯҳӣ, хурсандию хушҳолӣ ва ғалабаи қувваҳои некӣ бар бадӣ, ки ҳоси ҷаҳони ботинии кӯдакон аст, хело моҳирона тасвир гардидаанд. Мусиқии опера ба синну сол ва таъбу завқи кӯдакон мувофиқ буда, дар тарбияи маънавию ахлоқӣ ва зебоипарастии онҳо нақши ногустурданӣ мегузорад). Операи «Биё барфибобо» (2003, мутаассифона ин опера аз сабаби вафоти муаллиф то имрӯз ягон бор ба сахна гузошта нашудааст) ва аҳамияти он дар тарбияи зебоипарастии наврасон.

Фаттоҳ Одина операи бачагонаи «Бузаки чингилапо» (1970, дар асоси афсонаи машҳури халқӣ тоҷик эҷод гардидааст (либреттои Наримон Бақозода).

Инкишофи санъати балети тоҷик

Мафҳуми жанри балет. Қисмҳои таркибии балет (либретто, мусиқӣ, рақс, пантомима–имову ишораи бе сухан, либос, декоратсияи сахна). Манбаҳои асосии балети тоҷик: балети классикӣ ва рақси миллий (қордбозӣ, қалтақбозӣ, нағорабазм, рақси занг, рақси ларзон ва ғайра). Ташкили аввалин дастаи балети тоҷик дар ҳайати 25 нафар (1936). Аввалин раққосон ва раққосаҳои балети тоҷик: Ғ. Валаматзода, С. Хоҷаев, М. Файзиева, У. Ҳомидов, А. Азимова, А. Исҳоқова, О. Исломова, С. Баҳор, Л. Зоҳидова ва дигарон. Балетҳои аввалини тоҷик: А. Ленский «Ду гул» (1941) ва «Дилбар» (1947), С. Баласанян «Лайли ва Мачнун» (1947). Саҳми Ғаффор Валаматзода дар таҳия ва ба сахна гузоштани балети мазкур. Маълумоти мухтасар дар бораи дигар балетҳои композиторони тоҷик ва композиторони

гарбу рус, ки дар сахнаи Театри опера ва балети тоҷик таҳия ва намоиш дода шудаанд: «Писари Ватан»–и Ю. Тер–Осипов, «Темурмалик»–и М. Ашафӣ, «Марги судхӯр»–и Т. Шаҳидӣ, «Шелкунчик» ва «Кӯли Кувон»–и П. Чайковский, «Жизел»–и А. Адан, «Ромео ва Ҷулетта»–и С. Прокофев, афсонабалети «Камони сеҳрнок»–и М. Атоев ва ғайра.

Се самти мавзӯии балети тоҷик: Ишқӣ, иҷтимоӣ ва афсонабалет.

Аввалин балети тоҷик «Ду гул»

Маълумоти мухтасар дар бораи аввалин балети тоҷик «Ду гул». (Композитор А. Ленский, либреттои М. Рабиев. Якумин намоиши балет, дар даҳаи аввали адабиёт ва санъати тоҷик дар Маскав 17 апрели соли 1941 сурат гирифт, ки ба баҳои баланд сазовор гардид).

Мавзӯи асосии балет: муборизаи халқи тоҷик бар зидди босмачиён ва унсурҳои чамъияти феодалӣ, барои барқарор намудани ҳаёти нав ва ҳукумати Шӯравӣ дар Тоҷикистон. Беҳуқуқии занону духтарони тоҷик то инқилоби Октябр ва зӯроварии намояндагони синфи доро нисбати онҳо. Муборизаи занону духтарони тоҷик барои ҳуқуқ ва озодиҳои хеш.

Мавзӯи мусиқии балет. Истифодаи мусиқӣ ва рақсҳои мардумии тоҷик дар балет.

Қаҳрамонҳои асосӣ–ҳоҳарон Нозгул ва Заррагул, ки мардум онҳоро «ду гул» меномиданд. Бобосафар–падари онҳо, деҳқони пиру кӯр ва камбағалу нотавон, дӯстдоштаҳои онҳо Сангин ва Замон, бои деҳа Абдурасул ва сарвари босмачиён–Раҷаб, отряди аскарони сурх.

Мазмуни мухтасари балет: «Ҳоҳарони нозанин Нозгул ва Заррагул, ки мардум аз зебогиашон онҳоро «ду гул» меномиданд, бо фармони бойи деҳа Абдурасул, аз

чониби сардори дастаи босмачиён Раҷаб бо зӯрӣ дуздида, ба чои номаълум бурда мешаванд. Дастаи Аскарони Сурх, ки Сангину Замон–дилдодаҳои Нозгулу Заррагул, низ дар сафи онҳо буданд, босмачиёнро торумор сохта, ин ду нозанинро озод мекунанд. Чуфти дилдодагон ва мардум аз ғалабаи худ хурсандӣ ва рақсу бозӣ мекунанд. Оҳангу навоҳои гуногуни мардумии тоҷик дар иҷрои оркестри симфонӣ хело форами дилрас ва гӯшнавоз садо медиханд».

Муסיқии овозӣ–симфонии тоҷик

Маълумоти мухтасар дар бораи мусиқии овозӣ–симфонии тоҷик, жанрҳои мусиқии хор, а’капелла, кантата, оратория, достон, баллада ва ғайра. Маълумот дар бораи баъзе асарҳои овозӣ–симфонии кампозиторони тоҷик: кантатаҳои Ш. Сайфиддинов. «Гул кун Тоҷикистон» (1953), З. Шаҳидӣ «Идона» (1957), Ҷ. Охунов «Шараф ба партия» (1953), Ф. Солиев ва Ё. Сабзанов «Рӯдакӣ» (1958), (бахшида ба 1100 солагии устод Рӯдакӣ), ораторияи Ё. Сабзанов «Чароғҳои Норақ» (1970), достони овозӣ–симфонии М. Атоев «Достони об» ва ғайра. Асарҳо барои хор ва оркестри симфонӣ: Д. Дӯстмуҳаммадов «Чароғи Сомон» (1999, шеъри Лоиқ, бахшида ба 1100 солагии давлати Сомониён), Т. Сатторов «Самой бахт» (2001, шеъри С. Хатлонӣ) ва ғайра. Асарҳои овозӣ–симфонии кампозиторони тоҷик, ки дар асоси сурудҳои классикӣ ва мардумӣ эҷод гардидаанд: Ш. Сайфиддинов «Достони Ушшоқ» (1962, шеъри Рӯдакӣ, аз оҳанги Ушшоқи Самарқанд истифода шудааст), Ф. Одина «Бародарам» (1987 шеъри М. Қаноат)–достон барои якҷаҳон, хор ва оркестри симфонӣ, А. Мӯсо «Достони Мақом» (2001) достони овозӣ–симфонӣ барои най, литавр ва оркестри симфонӣ.

Аввалин Рапсодияи тоҷик

Фозил Солиев: «Аввалин Рапсодияи тоҷик». Маълумот дар бораи баъзе паҳлӯҳои эҷодии Ф. Солиев. Сурудҳои «Мепарварам» (А. Шукӯҳӣ), «Бихандад лола» (Рӯдакӣ) ва ғайра. Таъсири асарҳои симфонии П. Чайковский, Н. Римский–Корсаков ва Ф. Лист ба эҷодиёти симфонии Ф. Солиев. «Аввалин рапсодияи тоҷикӣ»–и Ф. Солиев–поягузори мусиқии касбӣ–миллии симфонии тоҷик.

Маълумот дар бораи жанри рапсодия. Таҳлили 5 қисми «Рапсодияи тоҷик»–и Ф. Солиев. Истифодаи навоҳои мардумии кӯхистони Бадахшон дар асар (Гар намедонӣ бидон ва ғайра).

Эҷодиёти симфонии композиторони тоҷик

Маълумоти мухтасар дар бораи жанри мусиқии симфония. (Симфония–аз калимаи юнонӣ, маънояш–ҳамсадоӣ, форамӣ. Асаре, ки дар шакли соната барои оркестр навишта шудааст. Соната аз калимаи итолиёвӣ гирифта шуда, маънояш навозиш дар сози мусиқӣ мебошад. Асар барои як ё ду асбоби мусиқӣ). Симфонияҳои аввалин дар мавзӯи мусиқии тоҷик: Н. Чемберчи «Сюитаи тоҷикӣ» (1931), В. Золотарёв «Сюитаи тоҷикӣ» (1932), С. Василенко «Шарқи Шӯравӣ» (1937), Л. Книппер «Ванч» (1938).

Асарҳои симфонии Д. Дӯстмуҳаммадов, Ю. Мамедов, Ф. Баҳор, Т. Шаҳидӣ, М. Атоев ва дигарон.

Мавзӯҳои таърихӣ, иҷтимоӣ, қаҳрамонӣ, лирикӣ–ишқӣ, тасвири табиати зебои Тоҷикистон, симои шахсони таърихӣ, хусну малоҳат ва шучоати занони тоҷик, ватандӯстӣ ва амсоли инҳо асоси асарҳои симфонии композиторони тоҷикро ташкил медиҳад. Маълумот дар бораи мавзӯҳои гуногуни асарҳои симфонии композиторони тоҷик:

Таърихӣ: –З. Шаҳидӣ достони симфонии «Соли 1917» (1967), М. Атоев симфонияи 1–ум «Мубориза» (1966), Т. Шаҳидӣ симфонияи «Тоҷикон» (1978 илҳом аз китоби «Тоҷикон»–и Б. Фафуров).

Дар мавзӯи Ҷанги Бузурги Ватанӣ: Ф. Солиев «Марши тантанавӣ» (1943, бахшида ба муҳорибаи Сталинград). М. Атоев достони симфонии «Ба ёди шаҳидони қаҳрамони муҳорибаи Сталинград!» (1972).

Бахшида ба симоҳои барҷастаи таърихӣ: Ё. Сабзанов–достони симфонии «Хотираи Рӯдакӣ» (1958, бо ҳамдастии Ф. Солиев), Т. Шаҳидӣ–достони симфонии «Авитсенна» (1983–бахшида ба Абӯалӣ ибни Сино), Қ. Яҳёев–достони симфонии «Суруди ҳофиз» (1979, бахшида ба ҳофизии мардумии халқи тоҷик Акашариф Ҷӯраев).

Лирикӣ–романтикӣ: Ш. Сайфиддинов–достони симфонии «Қишлоқи тиллоӣ» (1962, аз рӯи достони ҳамноми М. Миршакар), Ф. Одина–достони симфонии «Ленин дар Помир» (1967, аз рӯи достони ҳамноми М. Миршакар).

Русумӣ: А. Ленский «Сонатаи тоҷикӣ» (1938), С. Баласанян «Помир» (1944), Ф. Солиев «Рапсодияи тоҷикӣ» (1946), Т. Шаҳидӣ достони симфонии «Идона» (1975).

Дӯстӣ: достони симфонии А. Солиев «Садои осӣ» (1970, дар асоси достони ҳамноми М. Турсунзода).

Ватандӯстӣ: Д. Дӯстмуҳаммадов–сюитаи симфонии «Манзараҳои Тоҷикистон» (1965), Қ. Яҳёев–сюитаи симфонии «Суруди кӯҳсор» (1974), Ф. Баҳор–достони симфонии «Мароқанд» (1970), Ф. Одина–достони симфонии «Ҳисори ман» (1981).

Меҳнатӣ: А. Солиев–достонҳои симфонии «Норак» (1963) ва «Эҳёи Роғун» (1981), К. Тушинок–достони симфонии «Данғара» (1985).

Қаҳрамонӣ: Қ. Яҳёев–достони симфонии «Ба хотири Талбак Лолаев» (1986–барои наҷоти ҳосили гандумзор аз сӯхтор

ҷони худро нисор кардааст. Аз рӯи достони ҳамноми шоири халқии Тоҷикистон Камол Насрулло).

Корнамоиҳои зан–модар: Ш. Сайфиддинов–сюитаи симфонии «Зумрад» (1961), А. Солиев–достони симфонии «Ба ёди дил» (1969).

Чавонӣ: Ф. Одина–увертюраи «Чавонӣ» (1968), Қ. Ҳикматов–увертюраи «Чавонии Тоҷикистон» (1986).

Фалсафӣ–тафаккурӣ: Ф. Одина–«Симфонияи якум» (1964), Д. Дӯстмуҳаммадов «Симфонияи дуум» (1968), Ф. Баҳор «Симфонияҳои якум ва сеюм» (1974, 1985), Т. Шаҳидӣ–достони симфонии «Садо» (1984), Ю. Мамедов «Симфонияҳои якум ва чорум» (1970, 1982).

Шашмақом: Ю. Тер–Осипов, Ш. Соҳибов ва Ф. Шаҳобов–достони симфонии «Сегоҳ» (1965), Ё. Сабзанов–достони симфонии «Мақом» (1974), З. Шаҳидӣ–достони симфонии «Бузург» (1976) ва симфонияи «Мақомот» (1984), Ф. Баҳор–симфонияҳои «Мақоми Наво» (1980) ва «Бузург» (1984).

Фалак: Ф. Одина «Фалак» (1973) барои оркестри симфонӣ (думбра ва оркестри симфонӣ).

Барои арғунун: Ю. Мамедов–«Достон барои арғунун бо тарзи мардумӣ» (1982), Ф. Баҳор–«Прелюдия ва фуга» (1988), Ш. Пулодӣ–«Симфонияи Борбад» (1990).

Инкишофи мусиқии камеравӣ дар Тоҷикистон

Тахлили жанри мусиқии камеравӣ. Маълумот дар бораи жанри мураккаби созӣ–камеравӣ. Тахлили асарҳои мусиқии созӣ–камеравии дар солҳои 60 ари XX эҷодкардаи композиторони тоҷик: кватрет, квинтет, трио, дуэт ва дигар намудҳои ансамбл: З. Шаҳидӣ–«Пйесаҳои созӣ», Ш. Сайфиддинов–«Кватрети торӣ ва пйесаҳо барои фортепиано», Ҷ. Охунов–«Кватрети торӣ», Х. Абдуллоев–як қатор асарҳои

камеравӣ. Д. Дӯстмуҳаммадов–«Квартет», А. Солиев–«Квартет».

Таҳлили асарҳои сози–камеравии дар солҳои 70 асри гузашта эҷоднамудаи композиторони тоҷик: Ю. Мамедов–квартетҳои тории «Ҳамсадоӣ» барои ду роял ва се дойра (1973) ва «Анданте ва аллегро» (1976), Қ. Яҳёев–«Квартети бисёрвонаи сози» (1973), Ф. Баҳор–«Дивертисмент (суруд, ракс) барои квинтети созиҳои нафасӣ» (1979) ва «Сюитаи Ҳиндӣ барои ду фортепиано» (1980).

Мафҳуми жанри соната. (Соната–итолиёвӣ–навозиш дар сози мусиқӣ, асар барои як ё ду асбоби мусиқӣ).

Эҷодиёти сонатавии композиторони тоҷик: Ф. Баҳор–«Соната барои скрипка ва фортепиано» (1970), Т. Сатторов–«Соната барои скрипка ва фортепиано» (1983–ин асар соли 1985 дар шаҳри Маскав, дар фестивали умумиҷаҳонии ҷавонон ва донишҷӯён иҷро гардид ва баҳои баланд гирифт), Т. Шаҳидӣ–квартети тории якқисмаи «Речитативҳои Румӣ»–сюита барои флейта ва фортепиано (1984).

Таҳлили асарҳои сози–камеравии композиторони насли нисбатан ҷавони тоҷик Қ. Ҳикматов, А. Мӯсоев, А. Латифзода, М. Ҳасанова ва дигарон.

Намунаҳои аввалини мусиқии тоҷик барои фортепиано дар солҳои 30 асри гузашта: Л. Книппер–«Панҷ суруд», В. Белый–«Чор суруд» (композиторони рус).

Мусиқии композиторони тоҷик барои фортепиано: М. Муравин 120 асарҳои бачагона барои фортепиано, Ф. Одина «Панҷ пйеса», «Албом барои кӯдакон», Ё. Сабзанов «Бист пйеса», М. Атоев «Пйесаҳо», Ф. Баҳор «Албом барои Зӯҳро», «Соната барои фортепиано», Д. Дӯстмуҳаммадов «Чор fuga», Т. Сатторов «Соната барои фортепиано» (дар асоси мусиқии фолклории тоҷик).

Музикӣ барои оркестри созҳои миллӣ

Оркестри созҳои миллӣ—аввалин дастаи хунари-касбии тоҷик (1938). Аввалин ташкилкунандаи оркестр—А. Ленский. Маълумоти мухтасар дар бораи оркестр. Иштироки оркестр дар даҳаи аввали адабиёт ва санъати тоҷик дар Маскав (1941) ва даҳаи дуум (1957).

Асарҳои бадеӣ—оркестрии эҷоднамудаи композиторони тоҷик: А. Камолов—«Пйеса барои най ва оркестр», А. Ҳамдамов—«Сюитаҳои 1–3», Х. Абдуллоев—«Сарахбор», М. Атоев—«Консерт барои рубоб ва оркестри созҳои миллӣ», С. Ҳамроев—пйесаи «Сози ишқ»—барои рубоб ва оркестри созҳои миллӣ, Обидпур Ҷ.—«Гулсуман»—фантазия барои рубоб ва оркестри созҳои миллӣ ва ғайра.

Маълумот дар бораи роҳбар ва дирижёрони оркестр. А. Ленский, А. Камолов, Ф. Солиев, У. Мадёров, А. Ҳамдамов, С. Ҳамроев, Н. Абдуллоев, Д. Қурбонов, Х. Пиров, З. Нишонов ва дигарон.

Хунармандони машхур, ки бо оркестр ҳамкорӣ кардаанд: Т. Фозилова, Р. Ғолибова, Ҳ. Мавлонова, А. Бобоқулов, Р. Толмасов, М. Баҳор, Д. Қосимова, Ш. Муллоҷонова, Б. Исҳоқова, Б. Маҳмадқулов, Н. Раҳматова, Н. Рауфова М. Эргашева ва дигарон.

Консертҳо ва асарҳои оркестрӣ. Таҳлили жанри консерт. (Консерт—жанри махсуси созист, ки дар он бадеияту садоиҳии як ё гурӯҳи созҳои музикӣ тавассути малакаю маҳорати бо иҷроишӣ нишон дода мешавад. Тавассути интиҳоби мавзӯ, образҳои нишонрас ва малакаю маҳорати навозанда таҳайюлотӣ тафаккур ва симои ботинии композитор ба сомон расонида мешавад).

Эҷодиёти консертӣ композиторони тоҷик: Ё. Сабзанов—«Консерт барои фортепиано ва оркестр» (1955), Х.

Абдуллоев—«Концерт барои скрипка ва оркестр» (1958), М. Атоев—«Концерт барои фортепиано ва оркестр» (1965), Д. Дўстмухаммадов—«Концерт барои скрипка ва оркестр» (1969), «Концерт барои рубоб ва оркестри симфонӣ (1969), Т. Шаҳидӣ—«Концерт барои фортепиано ва оркестр» (1985), Т. Сатторов—«Концерт барои рубоби бас ва оркестр» (1991).

Муסיкии овозӣ—камеравии тоҷик

Аввалин намунаҳои сурудҳои касбӣ: романсҳо, асарҳои халқии такмилёфта барои овоз ва фортепиано, романсҳои композиторони тоҷик ба эҷодиёти классикони адабиёти форсу тоҷик. Ф. Шаҳобов «Эй моҳ» (шеъри халқ), Ш. Соҳибов «Дар ҳаваси рӯи ту» (шеъри Ҳилолӣ), З. Шаҳидӣ «Зи сӯзи сина» (шеъри Ҳилолӣ).

Суруду романсҳо дар эҷодиёти шоирони шӯравии тоҷик: Ф. Солиев—«Мепарварам» (шеъри А. Шукӯҳӣ), Ш. Сайфиддинов—«Алла» (шеъри А. Лоҳутӣ), Ё. Сабзанов—«Ширинзабонам» (шеъри Ф. Исҳоқӣ) ва ғайра.

Алоқамандии байни вазни шеърӣ, рукн ва зарбу ниқраи мусиқӣ. Муסיкии суннатӣ ва овозӣ—камеравӣ дар эҷодиёти композиторони насли калонсол, риоя намудани сохти муסיкии суннатӣ: даромад, нимаваҷ, авҷ, фурувард, хотима ва ғайра: Ф. Шаҳобов «Эй зулф», А. Ҳамдамов «Дили ман», Ф. Солиев «Бихандад лола».

Сурудҳои мардумӣ ва муסיкии овозӣ—камеравӣ: Ё. Сабзанов «Эй моҳи Рӯшон» (шеъри Ф. Ансорӣ), Ю. Мамедов «Ситора» (шеъри Зулфия), З. Шаҳидӣ «Тӯёна» (шеъри М. Фарҳат). Сурудҳои силсилавӣ: С. Баласанян «Дили ман» (дар асоси сурудҳои мардумии Кӯҳистони Бадахшон), Ф. Баҳор «Сурудҳои помирӣ»—иборат аз 5-суруд: «Эй шӯҳи парӣ», «Чашмони сиёҳи ту», «То кай ман аз фирокат», «Аз дур

менамоӣ», «Эй шӯх» (Гарчанде ин сурудҳо вориди як силсила гардида бошанд ҳам, мазмуну мавзӯоти гуногунро ифода намуда, дорои зарбу андоза ва лаҳни хоси худ мебошанд). Т. Сатторов—«Тавбаи дарвеш» ва ғайра.

Сурудҳои композиторони тоҷик

Тахлили жанри суруд. (Суруд—шеърест, ки махсус барои овозхонӣ эҷод шудааст. Жанри машҳури мусиқӣ—овозӣ). Сарчашмаҳои таърихии пайдоиши сурудҳои халқии тоҷикӣ («Авасто» ва адабиёти паҳлавӣ). Сурудҳои халқӣ ва касбӣ. Сурудҳои мардумии халқи тоҷик: Гулгардонӣ, Сувхотун, Ашаглон, Майда-майдаё, Ман доғ, Сад доғ, Мурғак, Ялали бобо, ялалӣ, Бобопирок, Ғарибнома, Мошоба, Шохдухтар.

Тӯёна: Саломнома, Шоҳ муборак, Устои ланги сартарош, Ёр—ёр, Тӯёна, Арӯсбиёрон, Болоӣ, Духтари хиротӣ, Оху, Усмаш намеҳом, Сабзак, Дилбари ҷон. Мавригихонӣ, нақшхонӣ, гӯрғулихонӣ, шоҳномахонӣ ва ғайра.

Сурудҳои касбӣ—суннатӣ: «Шашмақом».

Сурудҳои касбӣ—мардумӣ: «Фалак».

Сурудҳои касбӣ—композитории тоҷик. Сурудҳои таърихӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, лирикӣ, ишқӣ, гимнӣ ва ғайра. Сурудҳои такмилёфтаи мардумӣ. Сурудҳои яқовоза (монодия) ва бисёровоза (хорӣ). Сурудҳо дар мавзӯи Ватан, дӯстӣ, меҳнат, ишқ ва ғайра эҷоднамудаи композиторони тоҷик.

Инқилобӣ: С. Айнӣ «Марши Ҳурият» (бо оҳанги «Марселеза»), А. Лоҳутӣ «Калимаи шаҳодати ранҷбарӣ», Соҳибов Ш. «Партияи раҳнамо».

Сурудҳои дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ эҷодшуда: Ф. Солиев «Қалъаи пӯлодӣ», Ш. Бобокалонов «Ба чанг», З. Шаҳидӣ «Ватан–ватан».

Ватандӯстӣ: Ф. Солиев «Ватан», Ш. Соҳибов «Дар зери офтоби озодӣ».

Дӯстии халқҳо: Ш. Сайфиддинов «Қонуни бародарӣ», (шеъри М. Турсунзода), С. Ҳамроев «Русияи ман», (шеъри Б. Раҳимзода), А. Ҳамдамов «Роҳ ба сӯи Хуршед» (шеъри Ф. Ансорӣ).

Васфи Душанбе: З. Шаҳидӣ «Шаҳри азиз» (шеъри А. Шукӯҳӣ), Х. Абдуллоев «Зебо Душанбе» (шеъри М. Ҳайдаршо), Ё. Сабзанов «Душанбеи баҳорон» (шеъри Ф. Ансорӣ).

Васфи Тоҷикистон: Ш. Соҳибов «Тоҷикистонам» (шеъри А. Сидқӣ), Д. Дӯстмуҳаммадов «Тоҷикистон» (шеъри М. Фарҳат).

Ишқӣ–лирикӣ: З. Шаҳидӣ «Ситораи ман» (шеъри М. Турсунзода), Д. Дӯстмуҳаммадов «Маро надида меравӣ» (шеъри С. Султон).

Дар рӯхияи сурудҳои мардумӣ: Х. Абдуллоев «Аскарбача» (шеъри халқ), Ф. Баҳор «Арӯсбиёрон» (шеъри Лоик Шералӣ), Ф. Одина «Арӯси ҳаждаҳсола» (шеъри Лоик Шералӣ).

Сурудҳои давраи истиқлолият: Т. Сатторов «Нигоҳ кун» (шеъри Ф. Фаррухзод), Х. Ниёзӣ «Ман барои ту ба дунё омадам» (шеъри Г. Сафиева), А. Мӯсоев «Модар» (шеъри Меҳринисо), К. Ҳикматов «Суруди ваҳдат» (шеъри О. Азимӣ).

Сурудҳои гимнӣ: С. Юдаков «Суруди милли Тоҷикистон» (1988, шеъри Гулназар), Д. Дӯстмуҳаммадов «Суруди анҷумани тоҷикони ҷаҳон» (1996, шеъри Гулназар).

Муסיқии эстрадии тоҷик

Тахлили жанри эстрада. Эстрада аз калимаи фаронсавӣ гирифта шуда, маънояш тахтасуффа мебошад. Як намуди санъати сахнавӣ. Сохти таркибии санъати эстрада: мусиқии созӣ–овозӣ, хониши бадеии ифоданок, тезгӯяк, рақс, пйесаҳои хурди хандаовар, партияҳои гуногуни мусиқии созию овозӣ, рақамҳои сиркӣ ва ғайра.

Таърихи пайдоиш ва инкишофи жанри эстрада: эстрада таърихи хело қадим (зиёда аз 2500 сола) дошта, дар Юнону Рими қадим, Чин, Бобулистон, Мовароуннахру Хуросон, Эрону, Афғонистон, Ҳиндустон ва дигар кишварҳо маъмул буд. Унсурҳои санъати эстрада аз қадим дар ҷаҳон маъмул буд. Унсурҳои санъати эстрада аз қадим дар ҷаҳон маъмул буд. Унсурҳои санъати эстрада аз қадим дар ҷаҳон маъмул буд. Унсурҳои санъати эстрада аз қадим дар ҷаҳон маъмул буд.

Ташаккул ва тақомули эстрадаи тоҷик. Аввалин ансамблҳо ва ҳунармандони эстрадаи тоҷик. Эстрадаи тоҷик дар заминаи мусиқии мардумӣ ва таъсири мусиқии эстрадии рус ва Аврупо ба вучуд омадааст. Соли 1962 аввалин ансамбли эстрадии тоҷик бо номи «Бигзор ҳамеша суруд бошад!» (роҳбари бадеӣ Лайло Шарифова) дар назди Филармонияи давлатии Тоҷикистон ташкил шуд. Ҳофизон: А. Бобокулов, М. Боҳирова, М. Каспарова ва дигарон. Бо қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон, моҳи май соли 1964, дар асоси ин даста, дар назди Кумитаи радио ва телевизиони тоҷик ансамбли эстрадии «Гулшан» ташкил шуд (роҳбари бадеӣ Лайло Шарифова ва роҳбари мусиқӣ, композитор Михаил Муравин буданд).

Аввалин консерти ансамбли эстрадии «Гулшан» соли 1964, дар сахнаи театри давлатии опера ва балети Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ барпо гардид. Солистон А. Солиев ва Б. Маҳмадқулов буданд.

Соли 1967 роҳбари бадеии ансамбли эстрадии «Гулшан» Орифшо Орифов, роҳбари мусиқӣ Юрий Лядов буд. Соли 1978 Юрий Пулатов роҳбари мусиқӣ таин гардид.

Барандаи ҷоизаи комсомоли ленинии Тоҷикистон (1976) ва ҷоизаи давлатии ба номи А. Рӯдакӣ (1978).

Ҳунармандони машҳури эстрадаи тоҷик: Лайло Шарифова, Аҳмад Бобоқулов, Алиҷон Солиев, Бурҳон Маҳмадқулов, Орифшо Орифов, Муқаддас Набиева, Тоҷиддин Муҳиддинов, Махфират Ҳамроқулова, Раҳима Шалозёр, Умар Зиёев, Баҳодур Неъматов, Хурмо Ширинова, Наргис Бандишоева, Кароматулло Қурбонов, Олег Фезов, Муборакшо Мирзошоев, Далер Назаров, Кимё Ҷӯраева, Ҳасани Ҳайдар ва дигарон.

Барномаи концерти ансамбли эстрадии Гулшан:

Сурудҳои эстрадии композиторони тоҷик: А. Бобоев «Ман бо духтаре вохӯрдам» (шеърӣ М. Турсунзода), Ш. Сайфиддинов «Муҳаббат», Д. Дӯстмуҳаммадов «Кабӯтари сафеди ман», «Мавчигул», З. Зулфиқоров «Ҳамхона шав», Ё. Сабзанов «Шабҳои Душанбе», Ю. Лядов «Эй нури ман», «Гулҳои Душанбе», З. Шаҳидӣ «Ситораи ман», Х. Абдуллоев «Ханда-ханда», Ф. Баҳор «Кокулат», Ф. Одина «Ману дарё», А. Ёдгоров «Дрӯи Варзоб», Ш. Пӯлодӣ «Лаъли Бадахшон», Қ. Яҳёев «Садои дил», Ҷ. Обидпур «Тоҷикистон», «Ватан» ва ғайра.

Сурудҳои мардумӣ ва халқии такмилёфта: «Дилбари чон», «Сокина», «Чеҳраи зебо», «Гулумой», «Чакра чакидан гирад», «Худат гул», «Як дона гул», «Дилбараки Ширин», «Камарборик».

Сурудҳои мардумони Шарқ: «Ту гули нози хама», «Ошиқи рӯят», «Усмон–Усмон», «Ман омадам», «Ҳонаи дил» ва ғайра.

Дигар ансамблҳои эстрадии тоҷик:

«Орзу», «Суғдиён», «Равшан», «Диловар», «Нигар», «Асал», «Алеся», «Дилором», «Наргис» (бачагона) ва ғайра.

Эстрада дар замони Истиклолияти давлатии Тоҷикистон:

Ансамблҳо: «Авесто», «Анис», «Савтҳои Вахш», «Шамс», «Парем», «Иқбол», «Шоҳнома», «Зуғом».

Дуэтҳо: «Форам», «Парвоз», «Фарзин».

Ҳунармандон: Субҳон Саидов, Қурбоналӣ Абдуллоев, Сангалӣ Мирзоев, Усмоналӣ Раҳматов, Сӯҳробӣ Маҳмуд, Дилором Қурбонова, Зикруллоҳ Ҳақимов, Садриддини Наҷмиддин, Саъдии Бӯризод, Шабнами Сурайё, Ҷонибек Муродов, Фарзонаи Хуршед, Дилноза Каримова, Сирочиддин Фозилов, Нигора Холова, Суруш Холов, Нигина Амонқулова, Нозия ва Муҳаммадрафии Кароматулло ва дигарон.

Дар таркиби санъати эстрадаи имрӯзаи тоҷик унсурҳои рок, рэп ва чаз дар омезиш бо мусиқии миллии тоҷик дида мешаванд.

Хотима

Дар давоми 25 соли Истиклолияти давлатӣ аҳли фарҳанги кишвар ба дастовардҳои бузургу назаррас ноил гардида, пайваста кӯшиш менамоянд, ки ба фарҳанги қадима ва бою рангини миллиаҷиб намуда, дар пешбурди фарҳанги ҷомеаи навини Тоҷикистон ва боз ҳам баландтар бардоштани сатҳи маънавию фарҳангии мардуми тоҷик саҳмгузор бошанд, зеро танҳо донишҷӯи таъриху тамаддуни халқи худ, бархурдор будан аз суннатҳо ва расму оини фарҳангии мардуми хеш, омӯзишу дарки мероси бойи гузаштагонии илму адаби миллатамон моро аз ҳар гуна таҳдид ва хавфу хатари ҷаҳонишавӣ ва равияву тамоюлҳои бегонаву ифротгаро эмин дошта, ба кӯйи мурод раҳнамун месозад. Донишҷӯи таърихӣ бойи фарҳанги миллати хеш, бахусус таърихӣ хело қадимаву пур аз шебу фароз ва бурду бохтҳои мусиқии рангину гуногунпаҳлӯи халқи тоҷик барои волоии хувият, таҳкими ягонагиву Ваҳдат ва хештаншиносии аҳли ҷомеа саҳми бориз ва нақши ногустурданӣ хоҳад дошт.

Муаллими фанни таърихӣ мусиқӣ муваззаф аст, ки мавзӯи дарсиро бо далелҳои рӯшан таҳким бахшида, бо мисолҳои мушаххас аз ҳодисоти таърихӣ тамаддуни инсонӣ ва саргузашти ибратомӯзи шахсиятҳои таърихӣ фарҳангӣ соати дарсиро рангину шавқовар гузаронад. Дар рафти дарс мусиқӣ ба мавзӯи дарсӣ мувофиқро ба донишҷӯён шунавонад ва онро таҳлил карда, яққоя муҳокима намоянд.

Дар оғози ҳар дарс муаллим бояд лаҳзаҳои муҳими мавзӯи гузаштаро ба донишҷӯён хотирнишон сохта, сипас бо онҳо саволу ҷавоб намояд. Дар охири ҳар нимсола дарси санҷишӣ гузаронида, доир ба мавзӯҳои гузашта дар байни донишҷӯён мувоҳида ташкил намояд ва рафти онро назорат кунад.